

Leander Pietras *OSPPE*

CHORAŁ GREGORIAŃSKI W DOKUMENTACH I PRAKTYCE PAULINÓW*

Zakon Paulinów – Braci Pustelników Świętego Pawła Pierwszego Pustelnika¹, ostatecznie uformowany w 1250 roku przez ostrzyhomskiego kanonika, błogosławionego Euebiusza (+ 1270 r.), w najwcześniejszym okresie powstawania i organizacji był związany z osobą benedyktyńskiego biskupa Bartłomieja, ordynariusza węgierskiej diecezji Pécs. Ten bowiem około roku 1225 zgromadził samotnie dotąd żyjących pustelników, a przekazując im zredagowaną przez siebie *Regulę*, utworzył z nich nową społeczność. Jej pierwsi członkowie osiedli przy kościele św. Jakuba na górze Patacs w wybudowanym dla nich klasztorze². Zmiana organizacji życia w zasadzie nie naruszyła duchowości, której nadal towarzyszyło hasło: *Solus, cum Deo solo*. Duchowość ta jednak została wyraźnie ubogacona wspólnie odmawianymi modlitwami.

Nowopowstałej wspólnoty pustelników biskup Bartłomiej powierzył także zadania duszpasterskie. Fakt ten wiązał się z przyjmowaniem przez wielu z nich święceń kapłańskich, które z kolei powodowały obowiązek modlitwy chórowej. Początkowo praktykowali zwyczaj modlitwy recytowanej, ale z czasem podjęli wspólną modlitwę śpiewaną.

W wyniku inwazji tatarskiej na ziemie węgierskie w roku 1241

* Referat wygłoszony na seminarium naukowym: „Chorał gregoriański – źródło inspiracji muzyki europejskiej”, które odbyło się 20 XI 2006 roku w Tyńcu w ramach Pierwszego Międzynarodowego Festiwalu Muzyki Gregoriańskiej zorganizowanego w Krakowie w dniach 19-22 XI tegoż roku.

¹ Nazwa zaproponowana przez samego bl. Euebiusza – organizatora wspólnoty pustelników, którzy uchodzili za szczególnych czcicieli i naśladowców pustelnika tebańskiego – św. Pawła. Por. J. S. Platek, *Początki Zakonu św. Pawła Pierwszego Pustelnika*, Częstochowa 1989 (dalej cyt. J. S. Platek, *Początki...*), s. 53.

² J. S. Platek, *Rys historyczny rozwoju Konstytucji*, w: *Konstytucje Zakonu św. Pawła Pierwszego Pustelnika*, [Częstochowa] 1986 (dalej cyt. *Konstytucje 1986*), s. 7

dzieło biskupa Bartłomieja zostało poważnie zagrożone. Chęć reaktywowania i kontynuowania go przejawiał w 1250 roku wspomniany bł. Euzebiusz. W tym celu nawiązał kontakt z wcześniej zorganizowaną przez biskupa Bartłomieja wspólnotą pustelników, proponując im przeniesienie się na północny zachód Panonii w okolice Pilis. Przy kościele Świętego Krzyża razem z nimi i swoimi współbraćmi utworzył nową wspólnotę, którą uważa się za początek Zakonu Paulinów. Jako jego założyciel udał się w 1262 roku do Rzymu, gdzie doświadczając poparcia ze strony św. Tomasza z Akwinu, zabiegał u papieża Urbana IV o zatwierdzenie nowopowstałego zakonu. Prosił również o nadanie wspólnie żyjącym pustelnikom *Reguły* św. Augustyna. Chociaż ze względu na niepewne i niewystarczające zaplecze ekonomiczne tworzącej się wspólnoty, nie uzyskał jej zatwierdzenia, to jednak krok ten był bardzo trafny. Stolica Apostolska poznawszy tę inicjatywę, z czasem powagą papieża Klemensa V nie tylko zatwierdziła Zakon, ale nadała mu sugerowaną wcześniej *Regułę*³

1. Podstawowe źródła tradycji śpiewu liturgicznego

Pierwsze, ogólne wprowadzie, ale wyraźnie wiążące siłą prawa przepisy o prowadzeniu modlitwy z użyciem śpiewu, dawni paulini znaleźli już w tekście Augustyńskiej *Reguły*, której odpowiedni passus brzmi: *Gdy modlicie się psalmami i hymnami, rozmyślajcie w sercu o tym, co wypowiedacie głosem. Śpiewajcie też, ale tylko to, o czym czytacie, że trzeba śpiewać; o czym natomiast nie zostało napisane, że to trzeba śpiewać, tego nie śpiewajcie*⁴

Biograficzne szczegóły związane z osobą założyciela paulinów, który jako młodzieniec studiował w ostrzyhomskiej szkole katedralnej, słynącej z wysokiego poziomu nauczania śpiewu kościelnego i to, że młody Euzebiusz był członkiem chóru katedralnego⁵, pozwalają przypuszczać, że jego zamiłowania stały się inspiracją dla paulinów, by

Wykonawcą papieskiego zatwierdzenia był legat *a latere* Klemensa V, kardynał Gentilis de Monte Florido, który w Budzie dnia 13 grudnia 1308 roku wydał dekret *Qui saecularia*. Por. J. S. Płatek, *Początki...*, s. 68.

⁴ Św. Augustyn, *Regula*, II wersja według krytycznego wydania O. A. Trapé, tl. ks. Marek Starowiejski, II, 4, w: J. S. Płatek, *Początki...*, s. 82. Wcześniejsze, tradycyjne tłumaczenie tego samego fragmentu z roku 1930 brzmi: „Gdy w psalmach i hymnach modlicie się do Boga, miejcie to w sercu, co ustami wymawiacie; i nie śpiewajcie nic, prócz tego, co do śpiewu jest przeznaczone; co zaś nie jest do tego przeznaczone, śpiewaniem być nie powinno” (*tamże*, s. 73).

⁵ Por. J. S. Płatek, *Początki...*, s. 47.

u siebie pielęgnowali śpiew liturgiczny.

Dla nowopowstałego Zakonu przepisy *Reguły* św. Augustyna, chociaż czcigodne, nie były wystarczające. Dlatego zaraz po zatwierdzeniu Zakonu jego przełożeni zwrócili się do kardynała Gentilisa de Monte Florido o pozwolenie na opracowanie konstytucji. Słusznie bowiem uważali, że tego rodzaju dokument, określający podstawowe cechy duchowości i specyfikę podejmowanego duszpasterstwa, a zawierający również szczegółowe normy dla zakonników, byłby skutecznym środkiem do ich osobistego uświęcenia.

W następstwie tej pozytywnie przyjętej prośby, już w piątek po Zesłaniu Ducha Świętego – 23 maja 1309 roku, w klasztorze św. Wawrzyńca koło Budy odbyła się pierwsza Kapituła generalna, na której przyjęto odpowiednio przygotowane konstytucje Zakonu. Z czasem stopniowo narastające zarządzenia czy uchwały kapituł generalnych poddano rewizji. W roku 1632 na Kapitułce generalnej podjęto decyzję o zredagowaniu nowych konstytucji. Te zaś, w dniu 4 maja 1643 roku potwierdzone przez ówczesnego papieża Urbana VIII, zostały przyjęte przez cały Zakon podczas Kapituły generalnej 11 września 1644 roku. Po upływie 85 lat – zasadniczo nie zmienione, ale udoskonalone – zostały ponownie przedłożone Stolicy Apostolskiej do zatwierdzenia. Oficjalną aprobatę uzyskały w dniu 13 maja 1725 roku⁶

Wspomniane konstytucje kształtowały codzienne życie paulinów aż do czasu kasat Zakonu. W całej monarchii austro-węgierskiej likwidacji klasztorów paulińskich dokonał w 1786 roku cesarz Józef II. W państwie pruskim kasaty tamtejszej prowincji dokonali Niemcy w 1810 roku. W zaborze rosyjskim kasaty klasztorów paulińskich dokonywano na mocy ukazu cara Aleksandra II w 1864 roku. W chwili zakończenia pierwszej wojny światowej istniały w Europie już tylko dwie placówki paulinów: na Jasnej Górze w Częstochowie i na Skałce w Krakowie.

Po piewszej wojnie światowej odnowę życia zakonnego paulinów w Polsce zaczęto od pracy nad konstytucjami. Podstawowym odniesieniem dla tych wysiłków były obydwie konstytucje wcześniejsze, a więc ich redakcje z lat 1644 i 1725. W wielu miejscach wymagały one nowelizacji. Trzeba je było bowiem dostosować do norm *Kodeksu Prawa Kanonicznego*, który promulgował w 1917 roku papież Benedykt XV.

Wysiłek powołanego zespołu redakcyjnego i jego prace⁷ zaowo-

⁶ *Konstytucje 1986*, s. 10-11.

⁷ „Powołana w tym celu Rada Zakonna przygotowała swą usilną dwuletnią pracą projekt niektórych zmian, mających uczynić zadość wspomnianym żądaniom. Projekt

cowały przyjęciem odnowionych konstytucji. Zachowane w nich bogactwo tradycji Zakonu, po przeżyciu cierpkich 66 lat od chwili kasaty polskiej prowincji, stały się fundamentem odnowy i normą w procesie formowania się nowych zakonnych pokoleń.

Konstytucje zaś – w ich czwartej historycznie redakcji – opracowane w oparciu o wskazania Soboru Watykańskiego II, a uwzględniające postanowienia *Kodeksu Prawa Kanonicznego* ogłoszonego przez papieża Jana Pawła II w roku 1983, Zakon pauliński otrzymał 26 sierpnia roku 1986 (obowiązują od dnia 15 stycznia 1987 roku). W nich też bardzo wyraźnie przewija się nić dawnej i zdrowej tradycji życia paulińskiego, w tym również to, co dotyczy śpiewu liturgicznego.

2. Niektóre szczegółowe postanowienia

W praktyce modlących się wspólnot kościelnych śpiew zasze był uważany za integralną część obydwóch form liturgicznych – Mszy świętej i chórowej liturgii godzin. Gromadzone pojedyncze formularze liturgiczne, z biegiem czasu stały się ich zbiorami w formie sakramentrza i psalterza z bogatymi ich dodatkami jak gradual, antyfonarz czy hymnarz. Konstytucje paulinów w swoich scalonych redakcjach XVII i XVIII wieku postanawiały, że za wystarczającą liczbę i stan ksiąg liturgicznych w klaszorze jest odpowiedzialny każdy jego przełożony. Szczegółowo wskazano przy tym, że odnosi się to zarówno do ksiąg używanych w kościele, jak w chórze zakonnym. W kościele, w zależności od miejscowych potrzeb, miało być więcej egzemplarzy mszałów. Do odprawiania Mszy św. konwentualnej w chórze zakonnym miał być osobny mszał, dodatkowo pięknie oprawiony⁸

Odnosnie do liturgicznych ksiąg chórowych, to w poprawnym wydaniu miały być do dyspozycji obydwie części antyfonarza

ów był następnie dyskutowany podczas Kapituły Generalnej w dniach 7 X 1926 – 20 I 1927 roku na osiemdziesięciu siedmiu posiedzeniach (...). Konstytucje, z tak wielkim staraniem odnowione, odesłano do osądzenia Świętej Kongregacji dla Spraw Zakonnych, aż w końcu po dokonaniu pewnych poprawek, zostały ostatecznie uznane i potwierdzone przez Ojca Św. Piusa XI roku 1930” P. Markiewicz, *Przedmowa...* w: *Konstytucje Zakonu Św. Pawła I Pustelnika*, uznane i potwierdzone przez papieża Piusa XI Roku Pańskiego 1930, Częstochowa [1933] (dalej cyt. *Konstytucje 1930*), s. 9.

⁸ „In quolibet Conventu Prior procuret, ut pro Missa Conventuali adminus sit unum decenter aptatum Missale, et pro Missis privatis quot fuerint necessaria” - *Constitutiones Religionis s. Pauli Primi Eremitae* (pars 1, c. 17, 1), Romae 1725 (dalej cyt. *Constitutiones 1725*), s. 34.

przeznaczone dla wykonywania nocnego i dziennego cyklu oficjum brewiarzowego. Ponadto należało opracować pod względem muzycznym księgę hymnów i zadbać o dostateczną liczbę egzemplarzy psalterza i brewiarza⁹ Oprócz nich konieczny był egzemplarz martyrologium rzymskiego, gradual, procesjonał, pasjonał i rytuał. Wszystkie wymienione księgi miały być nie tylko poprawnie wydane, ale zawsze oprawione, a w razie uszkodzenia – naprawione¹⁰

Dopełnienie przepisu dotyczącego odpowiedzialności za księgi liturgiczne klasztoru znajduje się w rozdziale o obowiązkach kierownika chóru zakonnego. Ten miał nie tylko informować przełożonego o potrzebie nabycia nowych ksiąg liturgicznych, ale również winien czuwać nad tym, jak się z nimi obchodzą ich użytkownicy¹¹

Jak poważnie traktował prawodawca tego rodzaju obowiązki spoczywające na przełożonych, świadczą o tym sankcje, które spadały na tych, którzy je zaniedbywali. Wszyscy wizytorzy: generał Zakonu, prowincjałowie albo ich delegaci powinni byli zawsze sprawdzić stan ksiąg liturgicznych, a ukarać winnych zaniedbań, które nie podlegały przedawnieniu. Gdyby jakiś wizytator nie dopełnił tego obowiązku, wtedy miejscowy przełożony winny zaniedbania miał być surowiej ukarany przy następnej wizytacji¹²

Śledząc treść przytoczonych przepisów, łatwo zauważyć, że w przypadku dwóch gatunków ksiąg – gradualu i hymnarza, wymagano najwyższej staranności w ich opracowaniu muzycznym. Wy pływało to z prawdziwego zainteresowania paulinów muzyczną tradycją Kościoła katolickiego¹³, co zaowocowało także wysokim poziomem jej pielęgnacji

⁹ *Tamże* (pars 1, c. 17, 1), s. 34: „duo bona Antiphonalia, unum diurnum, aliud nocturnum, et Hymnarium cun notis Choralibus: item Psalteria cum Breviariis Choro deputatis...

¹⁰ *Tamże* (pars 1, c. 17, 1), s. 35: „correcta omnia, etiam accommodata etiam cum notis musicis, ac accentibus Prosodiae. Ipsi libri sint bene compacti, lacerati vero tempestive reparantur”

¹¹ *Tamże* (pars 3, c. 16, 3), s. 128: „Cantor curabit apud Superiorem, ut libri bene-correcti, et sufficientes quoad Chorum habeantur, attendens quomodo in pulpitem apponantur, quomodo recondantur”

¹² *Tamże* (pars 1, c. 17, 3), s. 35: „His attendant serio in visitatione sua Patres Generales, vel Provinciales, aut eorum Visitatores Commisarii, ac negligentes praedictorum etiam per successores puniantur acriter”

¹³ Do czasu wydania trydenckiego mszału i brewiarza, paulini korzystali z własnych ksiąg liturgicznych. Potwierdzają to dwa znane egzemplarze mszału: na Jasnej Górze *Missale Ordinis Eremitarum s[ancti] Pauli*. A. Kawecka-Gryczowa, M. Bohonos, E. Szandorowska, *Incunabula, quae in Bibliothecis Poloniae asservantur: M-Z, Wratislaviae* [1970], nr 3802 i w słowackiej Diecezjalnej Bibliotece w Rożniawie

w codziennym życiu klasztornym. Nie jest to bynajmniej przypuszczenie, skoro w konstytucjach znalazł się przepis o stałej porze i czasie trwania ćwiczeń (prób) śpiewu chórowego. Codziennie zaczynały się one o godzinie 13.00 i poświęcano im co najmniej piętnaście minut.

W próbach uczestniczyła przede wszystkim młodzież zakonna¹⁴, ale nie tylko. W oparciu bowiem o dalszy przepis, do takich samych ćwiczeń byli zobowiązani pozostali członkowie wspólnoty. Dotyczyło to udziału w próbach śpiewów o złożonej i trudnej budowie, ale również chodziło o rozszerzanie repertuaru śpiewaczego¹⁵

Mszy świętej, która w duchowym życiu wspólnoty zakonnej miała zawsze szczególne miejsce, starano się nadać jej zewnętrzne dostojność, łącząc to z wykonywaniem śpiewu. Świadczy o tym przepis, według którego w klasztorach, gdzie przebywało więcej niż siedmiu zakonników, już we wszystkie dni rytu *duplex*, i wyższe, należało śpiewać Mszę świętą konwentualną i Nieszpory. W taki sam sposób były zobowiązane sprawować liturgię mniejsze wspólnoty, ale tylko w dni rytu *świętecznego*¹⁶. Codziennie i we wszystkich domach niezależnie od tego czy nieszpory były śpiewane czy tylko recytowane, po ich zakończeniu należało śpiewać okresową antyfonę maryjną¹⁷

Missale fratrum heremitarum ordinis Divi Pauli primi heremite [Basileae, Johannes de Merbach(?); circa 1497]. Imrich Kotvan, *Inkunábuly na Slovensku*. [Martin] 1979, s. 273. Jeszcze w pierwszej połowie XVI wieku były drukowane: 1° mszał - *Missale Fratrum heremitarum Ordinis Dicti Pauli primi heremite sub regula beati Augustini... Deo militantium*, Venetiis, Peter Lichtenstein 1514; *Missale Fratrum Eremitarum Ordinis divi Pauli Primi Eremita*, Venetiis, in officina Luccantonii Junte florentini 1737, w: Biblioteka Jasnogórska, sygn. I - F - 7/3 oraz 2° brewiarz *Breviarium Ordinis Fratrum Eremitarum S. Pauli Primi Eremitae*, Venetiis, in officina Petri Lichtenstein 1540.

¹⁴ *Constitutiones 1725* (pars 1, c. 15, 6), s. 32: Ad cantus exercitium Fratres juniores sub finem primae horae post prandium, saltem uno quadrante applicentur.

¹⁵ *Tamże* (pars 3, c. 16, 1), s. 128: Ad officium cantoris pertinet optime callere rubricas Missali, et Breviarii Romani, cantum, et accentum Ordinis, ut juxta praescriptum illius dirigat Chorum, quod si fuerint cantus novi, et difficiles... convocet... omnes Fratres, et Presbyteros Musicos, cui omnino obtemperare debent quocumque tempore vocantur ad cantum sub poena arbitraria Superioris adprobandum, ne in publico loco symphoniae confusionem faciant.

¹⁶ *Tamże* (pars 1, c. 15, 5), s. 32: Diebus festivis Vesperae, ac Missa conventualis in cantu peragi debent, ubi sunt adminus septem Fratres; ubi autem plures, fundationi ac devotioni populi serviendum, ut saltem duplicibus quibusvis cantetur.

¹⁷ *Tamże* (pars 1, c. 15, 3), s. 32.

3. Paulińskie *liturgica* muzyczne

Kasacie klasztorów w monarchii austro-węgierskiej towarzyszył szczegółowy spis ich majątku ruchomego i nieruchomego, sporządzony przez urzędowych likwidatorów cesarskich. Oni też dokonywali jego wartościowania¹⁸, aby po sprzedaży jego ekwiwalent został wcielony do tzw. *Funduszu Religijnego*. Skutkiem tego zbiory biblioteczne skasowanych klasztorów zostały tak rozproszone, że tylko przypadkowo można odnaleźć ich pojedyncze egzemplarze¹⁹. To samo trzeba powiedzieć o rękopiśmiennych księgach liturgicznych z zapisami muzycznymi a nawet o księgach drukowanych, których paulini używali po przyjęciu rytu rzymskiego²⁰. W nieco, ale tylko w „nieco” lepszej sytuacji znalazł się klasztor na Jasnej Górze, w którego bibliotece do tej pory zachowały się drukowane przedtrydenckie mszały paulinów z końca XV wieku²¹ i pierwszej połowy XVI wieku²² a także brewiarz w kolejnym wydaniu z pełnym i zachowanym w nim zbiorze prawideł rubrykalnych²³.

¹⁸ Przykładowo w kościele Narodzenia Matki Bożej we Wranowie nad Toplą, główny ołtarz został oszacowany na 150 reńskich florenów, z tego: tabernakulum – 6 reńskich florenów, krzyż w jego niszy – 12 grajcarów, 3 sztuki ozdób w formie liścia palmowego – 30 grajcarów, 14 małych figurek aniołów – 4 reńskie floreny i 40 grajcarów. A. Gjeressj, *Documenta artis paulinorum*, t. 3, Budapest 1978, s. 191.

¹⁹ Np. egzemplarz kazań słowackiego paulina Aleksandra Máčaja: *Panes primitiarum, aneb Chleby Prvotjn Lačnegjým Slova Božjho Dussem Predložené...* (Tyrnaviae 1718) z biblioteki paulinów w Šaštynie znajduje się w zbiorach Biblioteki Grekokatolickiego Biskupstwa w Preszowie. L. T. Pietras, *Kázne Alexandra Máčaja využitie gréckokatolíckym kňazom*, „Theologos” Teologická revue GTF PU v Prešove, 6 (2005), s. 132.

²⁰ We Wranowie nad Toplą udało się odnaleźć *Missale Romanum, ex Decreto Sacrosancti Concilii Tridentini restitutum...* (Venetiis, ex Typographia Balleoniana 1761), a ze ściśle paulińskich ksiąg chórowych: *Martirologium Romanum* Gregorii XIII jussu editum... (Venetiis 1759) z dodatkiem *Martirologium sanctorum patronorum Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae*.

²¹ Z biblioteczną sygnaturą I – C – 12: *Missale Ordinis Eremitarum s[ancti] Pauli*. A. Kawecka-Gryczowa, M. Bohonos, E. Szandorowska, *Incunabula, quae in Bibliotheciis Poloniae asservantur M-Z*, Wratislaviae [1970], nr 3802.

²² *Missale Fratrum heremitarum Ordinis Dicti Pauli primi heremita sub regula beati Augustini...* Deo militantium, Venetiis, Peter Lichtenstein 1514; *Missale Fratrum Eremitarum Ordinis divi Pauli Primi Eremitae*, Venetiis, in officina Luceantonii Junte florentini 1737, w: Biblioteka Jasnogórska, sygn. I – F – 7/3.

²³ *Breviarium Ordinis Fratrum Eremitarum S[ancti] Pauli Primi Eremitae...* Cum plena rubrica, Venetiis, in officina Petri Lichtenshtein 1540, w: Biblioteka Jasnogórska, sygn. II–J–2/3.

Wśród rękopisów muzycznych klasztornej archiwum na Jasnej Górze na uwagę zasługują dwa XV-wieczne kodeksy, już wcześniej roboczo nazwane *kancjonatami*. Pierwszy z nich imponuje rozmiarami: wysokość jego kodeksowego bloku sięga 55,0 cm, a szerokość 40,0 cm, zaś paralelne wielkości oprawy introligatorskiej – 58,5 x 37,5 cm. Z tego względu można go uznać za klasyczną księgę chórową. Blok kodeksu sporządzony z kart pergaminowych został zeszyty sposobem stosowanym w introligatorstwie przełomu średniowiecza i renesansu. Okładziny z dębowych desek obciągnięto białą skórą, zdobiąc je kombinacją file-towych kres i ślepych radełkowych tłoczeń. Z dwóch skórzanych klamer przypiętych do deski okładziny dolnej i zakończonych brązowymi sponami, którym odpowiadały na górnej okładzinie umieszczone zatyczki – zachowały się tylko po jednej – skórzana klamra i brązowa zatyczka, ale bez kontaktu ze sobą.

Zatyczki umieszczone na górnej okładzinie oprawy pełniły podwójną rolę. Złożoną księgę chroniły bowiem przed deformacją, w czasie używania zaś wyrównywały różnicę poziomów między górnymi a dolnymi partiami otwartej, leżącej na pulpicie księgi.

O prezentowanym tu zabytku z sygnaturą N – III – 1 nie wystarczy powiedzieć, że nie jest kompletny – jest bowiem brutalnie zdewastowany. Na podstawie przeprowadzonych oględzin wiadomo, że jego zawartość trzykrotnie kontrolowano i uwierzytelniano, a przy każdej stwierdzano ubytki. Biorąc pod uwagę pierwotną paginację, łatwo stwierdzić, że rękopis nie posiada czterech pierwszych ponumerowanych kart. Ogromnym ubytkiem jest wyrwanie kart 22–63, jak też wycięcie ozdobnych inicjałów. Nie wiadomo jednak kto i kiedy dokonał tych zniszczeń. Jeśli chodzi o ten faktycznie posiadany przez jasnogórskich paulinów rękopis, to nie można obecnie nic pewnego powiedzieć ani o jego muzycznej proveniencji, ani o wcześniejszych użytkownikach. Na podstawie ogólnej znajomości dość bogatego zbioru bibliotecznych rękopisów jasnogórskich wiadomo, że w tym środowisku książka pergaminowa była wielką rzadkością. Stąd wniosek, że kodeks powstał poza obecnym miejscem jego przechowywania.

Warto choćby pokrótce spojrzeć na liturgiczną tradycję wspomnianego rękopisu. Dla przykładu zwrócimy uwagę tylko na warstwę tekstu antyfony: *Ante quam convenirent * inventa est Maria habens in utero de Spiritu Sancto*²⁴, porównując ją z indeksem antyfon z *Liber*

Archiwum Rękopisów Muzycznych OO. Paulinów na Jasnej Górze (dalej cyt. ARM-JG), sygn. N III – 1, s. 1.

usualis. Otóż, zestawienie to wskazuje na brak tak brzmiącego incipitu²⁵ Sięgnięcie zaś do tekstu oficjum uroczystości św. Józefa pozwoliło stwierdzić, że incipit antyfony z rękopisu jasnogórskiego stanowi dalszą część w trzeciej antyfonie pierwszych niesporów tej uroczystości, a jej tekst brzmi: Cum esset desponsata * Mater Jesu Maria Joseph, antequam convenirent, inventa est in utero habens de Spiritu Sancto²⁶ Można więc śmiało wysunąć przypuszczenie, że tenże kodeks kryje w sobie przynależność do innej rodziny muzycznej niż ta, którą reprezentuje zapis w *Liber usualis*.

Drugi jasnogórski zbiór zapisów gregoriańskich śpiewów liturgicznych²⁷ jest kodeksem papierowym. Podręcznikowe wymiary jego bloku: 21,5 x 14,0 cm i wymiary oprawy: 22,7 x 14,5 cm każą przypuszczać, że więcej był wykorzystywany dla celów dydaktycznych niż chórowych. Wskazywałyby na to uwagi wykonawcze typu *Organum* czy *Chorus* umieszczone w ustalonych miejscach zapisu antyfony *Salve Regina*²⁸ albo wzory śpiewów hymnu *Magnificat* i psalmów ułożonych według trybów gregoriańskich, ale z tekstem *omawiającym* jak się tryb zaczyna, jaki jest w nim *tenor* i *fleksa*, jaka jest w nim *średniówka* oraz *zakończenie*²⁹

Solidna oprawa z dębowych desek i brązowej skóry cięłej, zdobienia filetowe i radełkowe stwarzają wokół zabytku bardzo korzystne wrażenie estetyczne. Jeszcze bardziej je potęguje kontakt ze starannie wykonanymi zapisami muzycznymi i tekstowymi. Przy realizowaniu zapisu melodycznego kopista posługiwał się neumami cheironomicznymi, a przy rozmieszczaniu pod nimi tekstu wykorzystał piękną antykwę karolińską. Czterolinia gregoriańska została wykreślona cynobrem, ale klucze i tekst słowny wypisano czarną farbą. Kaligraficzne inicjały zdobiące i wszystkie uwagi dotyczące wykonawstwa śpiewu, albo czynności liturgicznych zapisano cynobrem. Bardzo ważną jest również informacja, że omawiany kodeks stał się w roku 1501 własnością konwentu jasnogórskiego³⁰

Analiza języka uwag informujących o czasie albo o sposobie wy-

²⁵ *Liber usualis Missae et Officii pro Dominicis et Festis cun canto gregoriano...* Parisiis 1962 (dalej cyt. *Liber usualis...* 1962), s. 79*.

²⁶ S. Joseph, *Sponsi B. Mariae Virg. Confessoris et Ecclesiae universae Patroni*, w: *Liber usualis...* 1962, s. 1401.

²⁷ *Cantionale ecclesiasticum*, ARM-JG, sygn. 1-215 (dalej cyt. *Cantionale ARM-JG* 1-215).

²⁸ *Tamże*, s. 15.

²⁹ *Tamże*, s. 133-137.

³⁰ *Codex spectat ad Montem Clarum Czestoviae(!)*, w: *tamże*, s. 141.

konania gestów, czynności liturgicznych czy włączenia się śpiewaków do akcji liturgicznej, wskazuje, że ich wykonawcami są członkowie wspólnoty zakonnej. Kopista bowiem w stosunku do nich posłużył się słowem: *bracia*³¹ albo *młodszy bracia*³²

Dalsze śledzenie treściowej zawartości kodeksu przyniosło najbardziej przekonujące dowody, że mamy do czynienia z dokumentem, który jeśli nawet nie powstał na Jasnej Górze, to jest bezsprzecznie nośnikiem muzycznej tradycji gregoriańskiej paulinów przełomu XV i XVI wieku. Dowodem na to są trzy hymny. Pierwszy ku czci św. Pawła, pierwszego pustelnika³³ patrona i duchowego Ojca Zakonu. Sam hymn jest utworem złożonym z dziewięciu zwrotek, a pisany ośmiozłóskowcem. Drugi – ośmiozłóskowcowy, z sześcioma zwrotekami, jest dedykowany św. Antoniemu, opatowi³⁴ który paulinom jest szczególnie bliski. On to pogrzebał doczesne szczątki św. Pawła z Teb³⁵ Trzeci z hymnów jest poświęcony prawodawcy Zakonu – św. Augustynowi,³⁶ którego *Regulę* paulini po dziś uznają za podstawę życia zakonnego³⁷

Dodatkowym dowodem paulińskiego pochodzenia omówionego rękopisu jest zawarty w nim węgierski akcent liturgiczny, widoczny w hymnie ku czci św. Stefana, króla węgierskiego³⁸

Finita antiphona, statim duos Fratres cantant: Pueri hebreorum... – *tamże*, s. 47; duos fratres aut quatuor intrantes Ecclesiam clausis ostiis incipiunt: Gloria laus – *tamże*, s. 48; Et duo fratres choratores decantent Ps. Deus, Deus meus... et chorus – *tamże*, s. 59.

³² Et duos fratres iuniores superpeliciis induti, absque lucernis contra Crucem flectendo cantent Agyos o Theos... Sanctus Deus... Et iterum illi fratres iuniores: Agyos o Theos... *tamże*, s. 60 n.

³³ Ordo sanctorum militum, heremitarum cumulus. Paulum collaudat inclitum, et monachorum iubilus – *tamże*, s. 230-234.

³⁴ Nova procul et veteri, culpa laudemus intime, tibi canentes vesperi, lucis causator optime – *tamże*, s. 234-236.

³⁵ Hieronymus, sanctus, *Vita beati Pauli monachi Thaebei*, XVI, w: R. Degórski; *Edizione critica della „Vita Sancti Pauli primi eremite“ di Girolamo*, Roma 1987, s. 159 nn.

³⁶ Magne Pater Augustine, preces nostras suscipe, et per eas Conditori, nos placare satage; atque Rege gregem tuum, summum decus praesulum – *Cantionale ARM-JG I-215*, s. 347-350.

³⁷ Błogosławiony Euzebiusz z Ostrzyhomia prosił dla Zakonu o *Regulę* św. Augustyna; jej duchem Ojcowie nasi żyli poprzez wieki – *Konstytucje 1986*, s. 18, art. 1, § 2.

³⁸ *Cantionale ARM-JG I-215*, s. 343.

4. Echo tradycji w nowych warunkach

W odniesieniu do pielęgnowania śpiewu liturgicznego w Zakonie paulińskim, jego konstytucje w redakcji z roku 1930 bardzo wyraźnie opowiedziały się za tym, aby i w bieżącej praktyce utrzymać dawniejsze postanowienia. Wymownie o tym świadczy to, że w trzeciej części *O wskazówkach dla urzędujących*, zatrzymano rozdział *O urzędzie rektora chóru i hebdomadacza*. W innym jednak miejscu wyraźnie powiedziano, że *w śpiewie należy się trzymać rzymskiego rytmu i zakonnego zwyczaju*³⁹ Porównanie sformułowań obydwóch tekstów konstytucji, z 1725 i 1930 roku, świadczy o tym, że ich twórcom (redaktorom) śpiew kościelny i jego praktyka były bardzo bliskie. Dlatego jest w nich zawarty niemal idealny wizerunek zakonnego kantora z dokładnym wskazaniem na jego cechy osobowe i zakres czynności⁴⁰

Chociaż pawodawca zakonny wyraźnie nakazywał wykonywanie śpiewanego oficjum brewiarzowego w ustalone dni roku kościelnego, jak wigilia Bożego Narodzenia⁴¹ i samo święto czy wielkotygodniowe Triduum, to podsuwał myśl o wykonywaniu go w podobny sposób także w inne uroczystości⁴² Dotyczyło to również oficjum za zmarłych, po którym następowała Msza św. pogrzebowa czy rocznicowa⁴³

³⁹ O ceremoniach i zwyczajach Zakonu Paulinów zob. w: *Konstytucje 1930*, s. 76. art. 187.

⁴⁰ Rektorem chóru czyli kantorem nazywa się ten, kto kieruje chórem, gdy brewiarz jest śpiewany i ma nad chórem stałą opiekę (*Konstytucje 1930*, art. 367). Do obowiązków kantora należy dokładne zapoznanie się z rubrykami *Mszalu* i *Brewiarza* rzymskiego oraz ze śpiewem kościelnym i zakonnym. „Niech będzie pilnym wykonawcą ceremonii kościelnych, oraz biegłym w śpiewie, któremu oddając się z gorliwością i namaszczeniem, niech go podnosi i popiera, a wszystkie przepisy Kościoła w tym względzie, niech zachowuje ściśle i z uczuciem synowskim. Nadto, niech wszystkich Braci, zwłaszcza młodszych, z wiedzą Przeora, ćwiczy w tym śpiewie i urządza próby, przede wszystkim przed każdą solenną uroczystością. Z tejsze miłości i żarliwości o śpiew kościelny niech prosi Przełożonego, aby były książki w poprawnym wydaniu i wystarczającej liczbie” (*Konstytucje 1930*, art. 368).

⁴¹ „Przeor śpiewać będzie uroczyście w kościele Martyrologium w Wigilię Bożego Narodzenia, a gdy wymawiane będą słowa „Jesus Christus Filius Dei in Bethlehem Judae nascitur”, wszyscy Bracia padną na kolana” (*Konstytucje 1930*, art. 77).

⁴² Kiedy z powodu zewnętrznej uroczystości wypadnie śpiewać Brewiarz w kościele (*Konstytucje 1930*, art. 74).

⁴³ „W każdym naszym klasztorze, po Dniu zadusznym, niech będzie odprawiona jedna Msza św. z dziewięciolecyjnym Oficjum za zmarłych Braci naszego Zakonu, a druga za rodziców i krewnych naszych Braci, (...) za zmarłych dobrodziejów Zakonu.

W dodatku do konstytucji z roku 1930, w myśl cytowanego wyżej artykułu 187, jako *własne* zamieszczono trzy transkrybowane zapisy śpiewów: Sposób śpiewania lekcji i benedykcji brewiarzowych, kantyk *Benedictus* na Ciemnej Jutrznii i *Hymn* na Prymie w wigilię Bożego Narodzenia⁴⁴

W tym miejscu należy również wspomnieć jasnogórski zabytek chorałowy, jakim jest melodia Litanii Loretańskiej, którą od połowy XVII wieku, codziennie po nieszporach, ojcowie śpiewali w kaplicy Cudownego Obrazu. Kiedy z czasem jej melodia uległa zniekształceniu, to w 1953 roku uporządkował ją wedle zasad chorału gregoriańskiego o. Wawrzyniec Kościelecki (1916–1984)⁴⁵. Obowiązek zaś utrzymania tego przekazu w pamięci i praktyce, t to nie tylko na Jasnej Górze, Rozciągnięto na pozostałe klasztory paulińskie⁴⁶

W roku 1904 ówczesny papież Pius X dla Jasnej Góry i dla diecezji wrocławskiej ustanowił liturgiczne święto Matki Bożej Częstochowskiej (Jasnogórskiej). Natomiast oficjum brewiarzowe *Ego Mater pulchrae dilectionis* i formularz mszalny *Fundamenta eius*, które na podstawie materiałów wcześniej przygotowanych przez o. Euzebiusza Rejmana (1856–1927), ostatecznie zredegowane przez generała Zakonu Piotra Markiewicza (1877–1961) i K. Recentti, w roku 1931 zatwierdził papież Pius XI, ustalając przy tym datę 26 sierpnia, jako dzień obchodzenia tejże uroczystości⁴⁷

Formularz mszalny o Matce Bożej Częstochowskiej starano się opracować w stylu i w duchu chorałowym. W roku 1935 zabiegał o to o. Szczepan Szawaryn (1877–1962), a w roku 1953 wspominany już o. Wawrzyniec Kościelecki, ale ich opracowania miały charakter czysto prywatny. Dopiero benedyktyni rzymscy przygotowali projekt, który w roku 1958 uzyskał aprobatę Kongregacji Obrzędów⁴⁸ i tego samego

(...) Msza św. pogrzebowa ma być zawsze połączona z dziewięciolecyjnym Oficjum Defunctorum” (*Konstytucje 1930*, art. 208, 210, 212).

⁴⁴ *Konstytucje 1930*, s. 193 nn.

⁴⁵ T. Pietras, *Częstochowska Matka Boża, IV: Twórczość, A: Twórczość muzyczna*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 3, Lublin 1979, kol. 873; J. S. Płatek, *Kościelecki Wawrzyniec*, w: Tenże, *Dzieje paulinów XX wieku – życie i działalność*, Częstochowa 2003, s. 328.

⁴⁶ „We wszystkich naszych klasztorach należy podtrzymać śpiew Litanii Loretańskiej na melodię jasnogórską” (*Konstytucje 1986*, norma 65).

⁴⁷ Sz. Jabłoński, *Częstochowska Matka Boża, II: Rozwój kultu, C: Liturgia*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 3, dz. cyt., kol. 861 n.

⁴⁸ T. Pietras, *Częstochowska Matka Boża, IV: Twórczość, A: Twórczość muzyczna*, dz. cyt., kol. 874.

roku, jako druk samoistny, w formie „wkładki”, został opublikowany przez wydawnictwo Desclée w Tournai⁴⁹

Formularz liturgiczny uroczystości Matki Bożej Jasnogórskiej obejmuje obydwie części całodziennego oficjum – brewiarzowego oraz mszalnego. W tejże wersji niemal codziennie używany jest podczas Mszy św. śpiewanej w kaplicy Cudownego Obrazu Matki Bożej Częstochowskiej, a odprawianej w intencji Zakonu, jak tego żądały konstytucje przedsoborowe⁵⁰, a potem powtórzyły konstytucje odnowione z roku 1986⁵¹

5. Wychowanie muzyczne seminarzystów paulińskich

Starsi ojcowie konwentu⁵², wychowani jeszcze w Wyższym Seminarium Duchownym diecezji wrocławskiej⁵³, a także wstępujący do Zakonu księża diecezjalni⁵⁴ w większości otrzymali formację muzyczno-liturgiczną według zasad sprzed albo w niewielkiej odległości czasowej od wydania przez papieża Piusa X Motu proprio *Tra le sollecitudini* (Inter pastoralis officii) o muzyce kościelnej⁵⁵. Pozostawali więc pod wpły-

⁴⁹ Die 26 Augusti. Beatae Mariae Virginis Claromontanae Częstochoviensis. Duplex I Classis cum Octava communis, Tournai 1958 (18. 5 x 12. 0), s. 12.

⁵⁰ „W Sanktuarium jasnogórskim winna być odprawiana każdego dnia Msza św. z zasady śpiewana, o Matce Bożej w intencji Zakonu” (*Konstytucje 1930*, art. 207, s. 79).

⁵¹ *Konstytucje 1986*, norma 20, s. 84.

⁵² Barski Walerian (1879-1952), Ciepliński Paweł (1871-1930), Jędrzejczyk Augustyn (1865-1952), Jędrzejewski Alfons (1865-1950), Łaziński Aleksander (1888-1933), Markiewicz Piotr (1877-1961), Olszewicz Wincenty (1871-1938), Rejman Euzebiusz (1856-1927), Zienkowski Dominik (1888-1968). J. S. Płatek, *Dzieje paulinów XX wieku – życie i działalność*, Częstochowa 2003.

⁵³ Do czasu powstania diecezji częstochowskiej w roku 1925, Jasna Góra należała do diecezji wrocławskiej. J. Związek, *Częstochowska diecezja*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 3, dz. cyt., kol. 835.

⁵⁴ Dudziński Bernard (1874-1962), Frączek Tomasz (1891-1962), Izdebski Klemens (1887-1957), Marczewski Justyn (1895-1981), Motylewski Norbert (1885-1943), Natkański Bogumił (1889-1951), Paszkiewicz Marian (1877-1942), Perkowski Roman (1871-1936), Przeździecki Pius (1865-1942), Raczyński Kajetan (1893-1961), Rechciński Wiktor (1876-1968), Roszkowski Hieronim (1882-1921), Stawiarski January (1894-1982), Szawaryn Szczepan (1887-1962), Szurek Ignacy (1881-1957). J. S. Płatek, *Dzieje paulinów XX wieku – życie i działalność*, Częstochowa 2003.

⁵⁵ Dokument wydany dnia 22 XI 1903 r. - Z. Bernat, *Chorał gregoriański*, I: *Dzieje*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 3, dz. cyt., kol. 223; G. M. Suñol, *Zasady śpiewu gregoriańskiego*, tł. F. M. Koziura, Poznań 1957, s. 271.

wem silnych jeszcze wzorów związanych z tradycjami kancjonału piotrkowskiego.

Seminaryjne przygotowanie paulinów do kapłaństwa w latach 1918–1938, z uwagi na brak własnego Instytutu Filozoficzno-Teologicznego, z konieczności odbywało się pod kierunkiem „obcych” moderatorów. W tym czasie niezwykle gościnni okazali się krakowscy Księża Misjonarze św. Wincentego à Paulo, w których Instytucie Teologicznym otrzymało wykształcenie dziesięciu paulinów⁵⁶ Rok akademicki 1938/39 klerycy paulińscy spędzili już we własnym Seminarium w Krakowie na Skalce. Radosne początki posiadania własnego Instytutu Filozoficzno-Teologicznego utonęły jednak w nocy wojennych wydarzeń z września 1939 roku. Dziwnym, ale i łaskawym zrządzeniem Bożej Opatrzności alumni mogli przenieść się ze Skalki na Jasną Górę, gdzie bez większych przeszkód studiowali przez lata całej okupacji hitlerowskiej.

Kształtowanie ich zainteresowań śpiewem kościelnym w latach 1940–1945 wzięły na siebie ks. kanonik Stanisław Tłoczyński (1881–1958). Usunięty ze swojej macierzystej diecezji gnieźnieńskiej, od dnia 24 lipca 1940 roku z „wygnańca i gościa” stał się „mieszkańcem” Jasnej Góry. Jako doświadczony muzyk przystąpił do pracy z grupą 40. kleryków, z którymi systematycznie prowadził godziny śpiewu tak gregoriańskiego, jak i wielogłosowego⁵⁷

Wraz ze wzrostem liczby członków konwentu jasnogórskiego, ożyła też dawna tradycja pielęgnowanego w tym miejscu śpiewu gregoriańskiego. Stała obecność kleryckiego chóru na Jasnej Górze dodawała blasku nabożeństwom i uroczystościom. Członkowie chóru wykonywali mszalne, brewiarzowe i obrzędowe śpiewy liturgiczne, a swoim wielogłosowym śpiewem ubogacali uroczystości zakonne: śluby, święcenia, jubileusze, pogrzeby czy imieniny⁵⁸

Większość byłych seminarzystów po przyjęciu święceń kapłańskich pracowała potem na Jasnej Górze, gdzie wytrwale podtrzymywali odnowioną tradycję śpiewu gregoriańskiego.

Japowicz (Jaskółowski) Józef (1902-1989), Klaczyński Romuald (1907-1942), Krupiński Wojciech (1882-1932), Nowak Ludwik (1909-1986), Nowak Stanisław (1902-1974), Olejniczak Atanazy (1908-1972), Pośpiech Hieronim (1909-1992), Sawicki Polikarp (1909-1949), Wrzałik Alojzy (1905-1957) Zembruski Michał (1908-2003) - J. S. Płatek, *Dzieje paulinów XX wieku – życie i działalność*, Częstochowa 2003.

⁵⁷ J. S. Płatek, *Życie muzyczne na Jasnej Górze w XX wieku*, „Studia Claromontana” 20 (2002), s. 237 n.

⁵⁸ *Tamże*, s. 260.

Od roku akademickiego 1952/53, już w Krakowie na Skalce, udało się zaangażować na etacie nauczyciela śpiewu prof. Józefa Chwedczuka (1902-1979). Ten wybitny pedagog, organista, wtedy dziekan Wydziału Instrumentalnego i kierownik klasy organowej Wyższej Szkoły Muzycznej w Krakowie, miał za sobą wielkie doświadczenie wykonawcze i żywił ogromną miłość do chóralu gregoriańskiego. Młodemu pokoleniu paulinów mógł więc służyć pomocą w kontynuacji tradycji chóralowej.

Po całorocznej pracy z alumniami nad XI schematem stałych części mszy *In Dominicis per annum – Orbis factor*, wykonał ją w seminaryjnym kościele św. Michała Archaniola i św. Stanisława biskupa w Krakowie na Skalce. Stało się to w niedzielę Trójcy Przenajświętszej, która w roku 1953⁵⁹ przypadła na dzień 31 maja. Tak to prof. Józef Chwedczuk rzucił w to środowisko pierwsze ziarno zainteresowania prawdziwą muzyką Kościoła, a oddtąd już wytrwale je pielęgnował przez wiele lat.

W tej sytuacji istniała wielka potrzeba nabycia wielu egzemplarzy książki *Liber usualis*. Były to czasy stalinowskie. Kontakt z Rzymem nie był łatwy. Ówczesni przełożeni: o. Alojzy Wrzałik (1905–1957), generał Zakonu i o. Ferdynand Pasternak (1921–1999), prefekt klerykatu skorzystali z pośrednictwa o. Stanisława Nowaka (1902–1974), prokuratora generalnego przy Stolicy Świętej, który tej to potrzebie starał się wychodzić naprzeciw⁶⁰

Mistrzem w zakresie muzyki kościelnej drugiej grupy kleryków, od 1952 roku studiujących na zaproszenie ks. kard. Stefana Wyszyńskiego w Metropolitalnym Seminarium św. Jana Chrzciciela w Warszawie, był ks. kan. Mieczysław Jankowski (1909-1986).

Był wymagający, ale – jak wspomina jeden z jego byłych studentów – niezapomniane pozostanie jego zaproszenie nas do siebie, na płytowy koncert chóralu gregoriańskiego w nagraniach ojców benedyktynów z Solesmes, aby ukazać artyzm wykonawczy solesmeńskich zakonników i obiektywne piękno chóralu gregoriańskiego. To, co dostawaliśmy od Niego, a wynosiliśmy ze sobą z Seminarium, to potem udoskonalaliśmy w klasztorze podczas tygodniowych prób, które prowadził z nami wcześniej już wspomniany o. Wawrzyniec Kościelecki. W każdą niedzielę bowiem na Mszy świętej o godzinie 11.00 śpiewaliśmy jej chóralowe części stałe i zmienne. Podobnie też – oficjum brewiarzowe:

⁵⁹ Był to 50 rok od wydania Motu proprio *Inter pastoralis officii* o muzyce kościelnej (22 XI 1903 r.) - papieża Piusa X.

⁶⁰ Osobiste wspomnienia autora.

Dnia zadusznego, Bożego Narodzenia, obrzędów poświęcenia gromnic, Popielca czy Triduum w Wielkim Tygodniu.

W utrwalaniu szacunku dla muzyki chorałowej w latach 1957–1963 żywe zaangażowanie przejawiał również przełożony generalny o. Ludwik Nowak, który krótko po swoim wyborze zarządził, aby w każdą niedzielę na Jasnej Górze śpiewano nieszpory o Matce Bożej. W tym celu, w oparciu o schemat wspomnianego wyżej wydania oficjum o Matce Bożej Jasnogórskiej, przygotowano potrzebną, a wystarczającą ilość egzemplarzy specjalnego foto-wydania nieszporów, do których prof. Feliks Rączkowski opracował potem akompaniamenty organowe⁶¹. Przełożony generalny o. Ludwik Nowak w porozumieniu z miejscowym przeorem zaprosił też na Jasną Górę prof. Józefa Chwedczuka, który z członkami konwentu jasnogórskiego prowadził odpowiednie ku temu przygotowania i ćwiczenia. Na podstawie zarządzenia tego samego przełożonego generalnego nieszpory niedzielne śpiewano również w pozostałych klasztorach. O ich przygotowanie i wykonywanie starał się każdy przełożony klasztoru.

Przepisy konstytucji z roku 1930, które obowiązywały jeszcze przez pewien czas po zakończeniu Soboru Watykańskiego II, wykazują nie tylko na zainteresowanie odnowieniem tradycji liturgicznego śpiewu gregoriańskiego i stały wysiłek nad doskonaleniem poziomu jego wykonywania, ale rodzą prawdziwy podziw. W tym miejscu trzeba wskazać źródło, z którego wyrastała taka gorliwość i dlaczego sięgała ona tak wysoko.

Był nim przepis: *Bracia kapłani niechaj należycie i pobożnie przygotowują się do odprawiania Mszy św., a dziękczynienie po niej niech odprawiają z gorliwością ducha: jak bowiem od dobrego przygotowania zależy dobre odprawienie, tak znów od żarliwego dziękczynienia zależne są przeobfite jej owoce. Dlatego Ojcowie, którzy są oddani duszpasterskim albo klasztorным obowiązkom, niech przynajmniej przez kwadrans trwają na dziękczynieniu; ci zaś, którzy są wolni od tych powinności – przez pół godziny*⁶²

Ostatnia redakcja przepisów zakonnych z roku 1986, w ich podstawowej części – konstytucjach, odnośnie do śpiewu kościelnego, jego używania i pielęgnowania zachowuje zadziwiające milczenie. Ich trzeci rozdział z tytułem *Wspólnota z Bogiem*, w swojej redakcyjnej strukturze ma wprowadzić podpunkt – *Życie liturgiczne*, ale tam, gdzie

⁶¹ T. Pietras, *Częstochowska Matka Boża*, IV: *Twórczość*, A: *Twórczość muzyczna*, dz. cyt., kol. 874.

⁶² *Konstytucje 1930*, art. 81, s. 47.

widnieją głębokie i piękne sformułowania, że liturgia jest szczytem, do którego zmierza działalność Kościoła i jednocześnie jest źródłem, z którego wypływa cała jego moc, że jest siłą do życia według rad ewangelicznych⁶³ nawet się nie wspomina o miejscu i roli śpiewu przy sprawowaniu Liturgii w obydwóch jej formach – Eucharystii i Liturgii godzin.

Ta problematyka, dość szczegółowo opracowana, znajduje się dopiero w normach *Dyrektorium Generalnego*, gdzie powiedziano: *W większych klasztorach przeor mianuje kantora i ceremoniarza, którzy będą odpowiedzialni za służbę liturgiczną ołtarza. Do ich obowiązków należy troska o właściwy poziom liturgii i śpiewów. W tym celu urządzić będą próby śpiewu i ceremonii, włączając do służby ołtarza nie tylko członków wspólnoty, ale także i wiernych*⁶⁴

Jednakże praktyka okazała się bardziej optymistyczna. Systematyczne ukazywanie piękna gregoriańskiej muzyki chorałowej zaczęto od nowicjuszy – najmłodszego pokolenia zakonników. W roku 1974 takie zadanie powierzono o. Wawrzyńcowi Kościeleckiemu⁶⁵ który regularnie dojeżdżając z Jasnej Góry do nowicjackiego klasztoru w Leśniowie, z wielkim oddaniem i z podobnym powodzeniem pełnił je przez 10 lat. Po jego śmierci, która nastąpiła 16 maja 1984 roku, w latach 1985–1987 podobne zadanie pełnił o. Wiesław Bogusz (1952–1987)⁶⁶

Od chwili jego śmierci dzieło to znów zostało przerwane. Wznowił je dopiero o. Jacek Nawalny w 1993 roku. Lekcje śpiewu kościelnego prowadził aż do 2005 roku⁶⁷

Wśród młodzieży seminaryjnej w Krakowie na Skalce przez ponad 20 lat formacyjną pracę w tym względzie z wielkim powodzeniem prowadził prof. Marian Machura, organista arcyopactwa Benedyktynów w Tyńcu. Owocem jego wysiłków jest to, że w kaplicy WSD klerycy codziennie śpiewają nieszpory. Natomiast *Schola cantorum* pod kierunkiem tegoż samego Mistrza nagrała w latach 1989–2005 aż 7 kaset i 3 CD. Są to: *Ave Maris stella* – Chorał gregoriański o Niepokalanym Poczęciu NMP (1989 r.), *Ora pro nobis* – o Matce Bożej Częstocho-

⁶³ *Konstytucje 1986*, art. 20, s. 24.

⁶⁴ *Konstytucje 1986*, norma 21, s. 24.

⁶⁵ W latach 1970-1972 odbył specjalistyczne studia liturgiczno-pastoralne w Instytucie Liturgicznym Papieskiego Wydziału Teologicznego w Krakowie. J. S. Plątek, *Kościelecki Wawrzyniec*, dz. cyt., s. 329.

⁶⁶ J. S. Plątek, *Bogusz Wiesław*, w: Tenże, *Dzieje paulinów XX wieku – życie i działalność*, dz. cyt., s. 74.

⁶⁷ Wstąpił do Zakonu Paulinów w 1987 r. jako absolwent Diecezjalnej Szkoły Organistowskiej w Łodzi.

wskiej (1991 r.), *De Angelis* – o Świętych Aniołach (1992 r.), *Stabat Mater* – o Matce Bożej Bolesnej (1994 r.), *Requiem* – o zmarłych (1998 r.), *Hosanna filio David* – wybrane śpiewy liturgii Wielkiego Tygodnia (2000 r.), *Resurrexi* – chorał gregoriański o Zmartwychwstaniu Pańskim (2001 r.), *Spiritus Domini* – o Duchu Świętym (2002 r.), *Benedicta sit Sancta Trinitas* – o Trójcy Przenajświętszej (2004 r.) oraz *Gaude mater Polonia* – Msza św. i Nieszpory z uroczystości św. Stanisława, biskupa i męczennika (2005 r.)⁶⁸

Po zakończeniu dydaktycznej działalności prof. Mariana Machury, jego dzieło w krakowskim Wyższym Seminarium Duchownym Ojców Paulinów kontynuuje ks. Wojciech Grygiel. W dniu 19 listopada 2006 roku poprowadził on tutejszą scholę gregoriańską, wykonującą śpiewy liturgiczne o św. Stanisławie, biskupie i męczenniku, inaugurujące I Międzynarodowy Festiwal Muzyki Gregoriańskiej w kościele Na Skalce⁶⁹

IL CORALE GREGORIANO NEI DOCUMENTI E NELLA PRASSI DEI MONACI PAOLINI

Riassunto

L'articolo delinea una dimostrazione del fatto che la tradizione del canto liturgico dell'Ordine dei Monaci di San Paoli Primo Eremita ha le sue basi nella *Regula* di sant'Agostino che, sino ad oggi, è un fondamento della loro legislazione monastica, fatto confermato nelle *Constitutiones* redatte nel 1644, nel 1725, nel 1930, sino a quelle più recenti del 1986.

L'Autore dell'articolo analizza anche le fonti dell'archivio e della biblioteca, che mostrano lo stato di quei libri liturgici che contengono le note vocali e liturgiche. Infatti, la ricca tradizione musicale dei Monaci Paolini si basa sui documenti – pochi, è vero – ma, comunque, provenienti dai secoli XV/XVI.

⁶⁸ P. Oleś, *Schola gregoriańska*, w: *Wyższe Seminarium Duchowne Zakonu Paulinów. 350 lat studium filozoficzno-teologicznego w Krakowie na Skalce (1653-2003)*, praca zbiorowa, red. A. Napiórkowski – M. Tabulski, Częstochowa – Kraków 2004 (dodatek: *Seminarium w fotografii*, s. nlb. 3).

⁶⁹ Pod jego kierownictwem muzycznym w wykonaniu scholi seminaryjnej ukazało się w roku 2007 dalsze nagranie formularza Mszy św.: *Viri Galilaei* i Nieszporów na Uroczystość Wniebowstąpienia Pańskiego.

La parte intitolata: *L'eco della tradizione nelle nuove condizioni* si appella a quei periodi critici della storia dell'Ordine, ridotti per un certo arco di tempo persino ai due soli monasteri al mondo (quello di Cracovia e quello di Jasna Góra), per poi risorgere nel XX secolo. In queste nuove condizioni, i Monaci Paolini non solo non hanno dimenticato il canto liturgico nella vita della comunità claustrale, ma costantemente hanno cercato di perfezionarlo. Infatti, l'educazione musicale dei seminaristi dei Monaci Paolini, nei tempi passati e attualmente, ha portato e ancora porta tantissimi frutti, cosa che distingue in modo peculiare lo spirito dell'Ordine Paolino.

Traduzione di Bazyli Degórski *OSPPE*